Susmasını da Bilmek!

Makrokozmosu, mikrokozmosu ve ikisi arasındaki ilişkileri inceleyerek çok şey öğrenmiştim. Daha doğrusu, birçok yeni bilgi edinmiş olduğum için sanki bana çok şey öğrenmişim gibi geliyordu.

Öğrendiğim en önemli şey ise şuydu:

"İnsan ne kadar çok bilgi edinirse, bilgi noksanlığının o kadar çok farkına varır; edindiği bilgi oranında ne kadar bilmediğini kavrar."

Bilgi bakımından büyük noksanlıkları olanlar, evrendeki olay ve olgular karşısında sadece birer "izleyici" olarak kalır. Hiçbir yorum, doğru dürüst hiçbir değerlendirme yapamaz; hiçbir yargıya varamaz. Bunları yapmaya kalkışırsa yanılgıya düşer. Çünkü nedenleri ve bağlantıları bilmek gerekir. Aksi takdirde, bunlarla ilgili yasaların temelindeki gerçekleri kavramanın olanağı yoktur.

Bu bilme gereği, doğa yasaları için olduğu kadar toplum kuralları için de geçerlidir. Dolayısıyla, bilgi bakımından büyük noksanlıkları olanlar, bireysel bakımdan gelişimlerini ancak belirli bir düzeye kadar çıkarabilir. Bu düzeyde kalan kişiler ise, ne kendilerine ne de toplumlarına evrim doğrultusunda olumlu aşamalar kazandırma bakımından bir yarar ya da katkı sağlayabilir.

Bu yetersiz denilebilecek düzeyi aşmak, ilerlemek, gelişmek, olgunlaşmak, böylece "yetkinleşme" yoluna girmek için, "bilgi merdiveni"nin basamakları teker teker tırmanılmalıdır. Gerçi tüm bunlar için bilgi, tek ve yeterli kaynak değildir; buna başkalarının da eklenmesi, hepsinin bir bütün oluşturması gerekir ama bilgi önceliklidir; o olmazsa olmaz!

Evrim doğrultusunda aşamalar edinerek ilerleme toplumsal boyutta ele alınacak olursa, bu işin bireyden başlaması gerektiği anlaşılır. Bir toplumun gelişip üstün bir düzeye gelebilmesi için, önce onu oluşturan bireylerin olgunlaşıp yetkinliğe doğru ilerlemesi gerekir. Bireylerin bunu yapmaları ise bilgiden soyutlanamaz; bilgi ile yan yanadır, iç içedir.

Bu nedenle herkesin yaşamındaki en önemli uğraşılarından biri, bilgilerini artırmak ve geliştirmek olmalıdır.

Bilgi Edinmek

Rahmi, Sıtkı, Ömer ve İbrahim ile "bilgi" konusu üzerinde bana çok yarar sağlayan bir söyleşi yapmıştık ama ben kendi kendime *"Türü, konusu ve kapsamı bakımından herhangi bir ayırım yapmaksızın, genel olarak bilgi edinmek için ne yapmalı?"* diye sordum.

Okula, üniversiteye hatta birkaç ayrı üniversiteye gitmek, üst düzeyde akademik eğitim görmek, doktora yapmak hatta bunun daha da ilerisine geçmek yetmez. Bunlar yapılınca insan ancak belli bir mesleğin kuramsal alanında uzmanlaşma olanağını elde eder. O mesleğin incelik ve ayrıntılarını herkesten çok daha iyi bilmek bile kişiyi "bilgili" kılmaz.

Bilgi edinmek için önce bunu içtenlikle, gönülden istemek, sonra da bu amaçla çalışmaya girişmek gerekir.

Bu çalışma, okuyarak, dinleyerek, izleyerek, gözleyerek, tartışarak, anlayıp anlatarak yapılmalıdır.

Bu da yetmez. Öz eleştiri gereklidir. Bilgilenmek isteyen kişi, zihninde yer etmiş olabilecek boş inanç ve uydurmacaları ayıklamalı, dogmalara saplanmaktan kesinlikle kurtulmalıdır.

Dahası da var... Düşünme özgürlüğünü sınırsızca kullanıp, özgür düşünce üretebilmelidir. Bilime güvenmeli, bilimsel verileri akıl süzgecinden geçirerek değerlendirmelidir.

"Bunların hepsini birden başarmak hayli zor iş ama acaba başarılacak olsa yeter mi?" diye düşündüm.

Tarih boyunca birçok ünlü bilge kişi, bilgi sahibi olabilmek için bildiklerinin ve bilmediklerinin ayrıntılı bir irdelemesinin yapılması gerektiğini kavramış. Kendinden sonrakilere de bunu yapmalarını öğütlemiş.

Ancak insanın genelde kendinden öncekilere kulak vermeye, öğütlerini dinlemeye pek hevesli olmadığı, dinlese bile duymuş olmakla bırakıp bunları yerine getirmeye isteksiz olduğu görülüyor.

İnsan öncelikle kendini dinliyor. Kendini bir şey sanıyor.

Oysa bilgi edinmeyi gerçekten de istiyorsa, böbürlenmeyi, kibirli olmayı, gururu, çokbilmişliği, bilmediği halde bilgiçlik taslamayı, üstünlük tutkularını, farklı olma kaygılarını silip atabilmeli. Kendi kendine acımasız bir öz eleştiriyi rehber edinip önce kendisinin ne olduğunu ve ne olmadığını, ne olabileceğini ve ne olamayacağını bilmeli.

Bunları düşününce, ister istemez Yunus Emre'nin herkesin çok iyi bildiği ama hiç de üzerine almadığı deyişini anımsadım:

"Kişi kendin bilmeli."

İnsan, bilgisini kendi kendine sınamaktan da korkmamalı. Kendisine sorduğu soruların yanıtını veremiyorsa, bundan ötürü ne üzülmeli ne de kendini küçük görmeli.

Bilmediği bir şeyi bilir gibi görünmeye kalkışmamalı çünkü bilmemek ayıp değildir. "Öğrenmemek ayıptır." denir ama asıl ayıplanması gereken bilmediği halde bilir gibi görünmeye kalkışmaktır. Hem bir gün, bir ortamda biliyormuş gibi göründüklerini bilmediği ortaya çıkarsa, utanca düşer.

Sadece onursuz insanlar utanmaz. Kişi onurlu olmalı. Onurunu korumalı. "Yalancının mumu yatsıya kadar yanar." sözü boşuna değil.

Bilmeyen insanın bilir gibi görünmesi, sadece kendisine değil çevresine de zarar getirir. Onun bildiğini sanan bilgisizler, ondan güya öğrendikleriyle yanılgı bataklığına düşer.

Kişi bilgi edinmede sadece kendini değil, başkalarını da gözetmeli.

Kişi, "bilgi" konusunda alçak gönüllü olmayı da bilmeli.

Konfüçyüs'ün özdeyişlerini öteden beri çok severim. Bunlardan bazılarına daha önce değindim. Lao Tse'nin de bilgi konusu üzerinde önemli özdeyişleri var. Bunlardan birinde **"Başkalarının da bildiklerini bilen kişinin gerçeğe ulaşmada güçlü bir sezişi vardır."** demiş.

Demek ki, bilgi edinmenin yöntemlerinden biri de kendi çabalarıyla yetinmeyip başkalarının bildiklerini de öğrenmeye girişmek.

Elbette insan çevresindeki herkesin bildiklerinin tümünü bilemez. Buna karşın, üzerinde dirsek çürüterek çok çalışmış, uzmanlık elde etmiş olduğu konularda bile bilgi noksanı olabileceğini kabul etmelidir.

"Bilgi edinmenin sonu olsa olsa sonsuzluktadır." diyerek, bu uğraşıyı terk etmeyi hiç düşünmemeli. Konfüçyüs'ün şu sözünü hiç unutmamalı:

"Üç kişiyle birlikte gezmeye çıkacak olursam, içlerinden hiç olmazsa birinde bana öğreteceği bir şey vardır."

19. yüzyılın İngiliz ozanlarından biri olan Shelley'in de şöyle bir sözü var:

"Çok okuyan insan okudukça bilgisizliğini anlar; az okuyan insan ise kendini bilgin sanır."

Buradaki "okuma" sözünü "dinleme" kavramını da kapsar olarak alabiliriz. Hem okumak hem dinlemek, insanın başkalarının bilgilerini de kendi bilgisine katmasının yoludur.

Cemil Sena Ongun'un pek değerli özdeyişlerinden birine değinmeden geçmek olanaksız:

"Bilginim diye övünüp durma... Bu dünya senin bilmediklerini bilen kişilerle doludur."

***

Kişi "bilgi" konusunda alçak gönüllülük gösterebildiği kadar bunun sınırını da çizebilmeli, kendini aşırılığa kaptırmamalıdır. Bildiklerini bildiğinin de bilincine varmalı ve bunları bilmezden gelmemeli; kendine güvenmeli, bildiklerini bilmiyormuş gibi de görünmemelidir.

Aşırılığa vardırılan alçak gönüllülük, insanı gerçek erdemden uzaklaştırır. Onu küçüklük ya da aşağılık bunalımına, giderek miskinliğe yöneltir. Bunun varacağı nokta ise bilgi edinme uğraşısının, dolayısıyla bilginin sonudur.

Hani "İnsan bildiği bir şeyi bildiğini bilmelidir; bilmediği bir şeyi ise bilmediğini de bilmelidir." diye bir özdeyiş var ya… Sokrat'ın bir deyişi "Bir şey biliyorsam o da hiçbir şey bilmediğimdir." diye belirtilir. Aslında Sokrat'ın böyle bir şey söylemiş olup olmadığı kesin değildir. Hiçbir yazılı yapıtı yok. Onu, öğrencisi Platon'un yapıtlarıyla tanıyoruz. ***"Sokrat'ın Savunması"*** adlı yapıtta şöyle bir pasaj yer alıyor:

"…… Bunun üzerine bilgisi ile ün kazanmış birine gittim. Ona iyice baktım. Adı gerekli değil, denemek için seçtiğim bu adam devlet işleriyle uğraşır. Vardığım sonuç şu oldu: Bu adam çok kimselere, hele kendisine bilgin gözüküyor ama gerçekte hiçbir bilgisi yok.

Bunun üzerine kendisini bilgin sandığını, aslında ise olmadığını anlatmaya çalıştım. Bunun sonucu, hem onun hem orada bulunup beni dinleyen birçok kimsenin düşmanlığını kazanmak oldu.

Yanından ayrılırken kendi kendime dedim ki doğrusu belki ikimizin de iyi, güzel bir şey bildiğimiz yok ama gene ben ondan bilginim, çünkü o hiçbir şey bilmediği halde bildiğini sanıyor: ben ise bilmiyorum ama bildiğimi de sanmıyorum. Demek ki ben ondan biraz bilgiliyim, çünkü bilmediklerimi bilirim sanmıyorum."

Platon, aynı yapıtında kendi bilgisini başkalarınınkilerle karşılaştırmak arayışı içinde olan Sokrat'ı daha sonra şöyle konuşturuyor:

"……. En son ustalara gittim; çünkü kendimin bir şey bilmediğimin farkında olduğum gibi onların da hem çok hem iyi şeyler bildiklerinden emindim. Bu kez aldanmamışım. Onlar benim bilmediğim birçok şeyi gerçekten biliyorlardı ve hiç kuşkusuz benden daha bilgindiler.

Fakat Atinalılar, gördüm ki iyi ustalarda da ozanlardaki kusur var. Kendi işlerinin eri oldukları için en yüksek şeylerden de anladıklarını sanıyorlar, böyle sandıkları için asıl bilgileri gölgede kalıyordu."

Sokrat'ın bu anlatımında "bilgi bağnazlığı" vurgulanıyor.

Bağnazlık, insanın ve insanlığın evrim doğrultusundaki ilerleyişinin en belli başlı engellerinden biridir. Bilgi bağnazlığı ise, en zararlı ve en tehlikeli olanıdır.

Gelişip olgunlaşmayı, yetkinleşmeye doğru ilerlemeyi isteyen insan bilgisine güvenmeli ama bildiklerinin noksan hatta yanlış olabileceğini de hiçbir zaman aklından çıkarmamalı.

Susmasını Bilmek

Bir sabah yürüyüşüne çıkmıştım. Bir yandan da şu "bilgi" konusuna, bilginin nasıl yararlı olabileceğine kafayı takmıştım.

Tempolu bir yürüyüş yaparken, *"Eğer insan sadece kendini düşünen bir bencil değilse, hele çevresine, toplumuna ve giderek insanlığa yararlı olacak etkinliklerde bulunmayı öngörüyorsa, bilgi edinmekle kalmayıp edindiği bilgi birikimini dostları ve yakınlarıyla da paylaşmalıdır."* diye düşünüyor, bunun nasıl olabileceğini tasarlamaya çalışıyordum.

Birden birisi bana bir omuz attı.

«Ohooo!.. Dostlar demek ki çabuk unutuluyor. Ya görmüyor ya da görmezden geliyorsun.» dedi.

Abdürrahim'di.

Sevinçle, «Nereden çıktın sen?» dedim.

Kucaklaştık.

«Tam karşımdan bana doğru geliyordun. Gözünün içine baktım ama sen yanımdan geçip gittin.» dedi.

«Niçin seslenmedin? Dururdum.» diye âdeta sitemli bir tavır takınınca, «O kadar hızlı yürüyordun ki, yanıma gelmen ve tam karşı karşıya gelecekken yanımdan geçivermen bir anda olup bitiverdi.» dedi.

Bunun üzerine özür dilemem gerekti: «Dalmışım. Kusura bakma.»

«Nerelere daldın bakalım, anlat.»

«Şu "bilgi" konusu» diye başlıyordum ki, «Ha, sahi!.. Nasıldı?» diye hemen anlayamadığım bir soru sordu.

Böyle lâf edilmez ama «Ne nasıldı?» demek zorunda kaldım.

«Oturup konuşmadınız mı o akşam bu konuyu çaylaklarla enine boyuna?» diye hayli bir süre önce yaptığımız görüşmeyi anımsattı.

Üzerinden sanki aylar geçmişti. Belki o kadar olmamıştı ama bu arada ben "evren" üzerine incelemelere girişmiş olduğumdan o görüşmelerimizi unutmuş gibiydim.

«Evet konuştuk. Enine belki ama boyuna değil.» diye Abdürrahim'i şaşırtan bir söz daha kullandım.

«Ne demek bu?.. Bilmece sorar gibi konuşuyorsun.»

«Genellikle Rahmi anlattı, biz dinledik.» diye açıkladım, «Ancak kafamda bazı soru işaretleri kaldı. Nitekim yürürken başarısızca onları çözümlemeye çalışıyordum. Sanırım seni onun için görmedim. Bir de şu güneş gözlüğü ile önümü zor görüyorum.»

«O zaman paraya kıyıp numaralı bir güneş gözlüğü al.» dedi, «Senin gözün kaç derece miyoptu? Dört mü beş mi?»

«Miyop değil, astigmat. Üstelik bu zaten numaralı.» deyince, «O zaman doktora görünmelisin.» diye öğüt vermeye girişti, «Belki de gözlüğünü değiştirmen gerekir. Neyse, gel şurada biraz oturalım da konuşalım.»

Oradaki bir banka oturduk. Her zamanki gibi sabırsızlığını hemen ortaya koydu: «Eeee!.. Anlat bakalım.»

Bu kez anlamazdan gelerek, «Neyi?» diye sordum.

Kızmadı. «O gece hep birlikte konuştuklarınızı.» diye üstüme varınca, «Dedim ya!.. Çoğunu Rahmi anlattı. Bize sadece dinlemek düştü.» demekle yetindim.

«Sen hiçbir şey söylemedin mi?»

«Susmayı yeğledim.»

«Hayret bir şey!.. Neden?»

«Sen susmak gerektiğini söylemiştin ya…» diye takıldım.

«Ben o anlamda söylememiştim ki.» diyerek savunmaya geçti.

Hamle sırası bendeydi. «Hangi anlamda söylemiştin?»

«Konuşmanın ortamını iyi bilmeli ve anlamalı. Her ortamda her şeyi paldır küldür konuşmamalı anlamında.»

«Yani "İnsan bildikleriyle böbürlenmemeli. Daha çok bilgi edinmek için susup dinlemeli" anlamında mı?»

Pek işine gelmemişti. «Eeeeh!.. Pek sayılmaz.» diye geri adım atınca, ben bir hamle daha yaptım:

«O zaman Lao Tse'nin dediği gibi mi?... Hani **"Çok bilen çok konuşmaz. Çok konuşan da çok bilmez."** demiş. Şu halde, çok biliyorsan az konuş ki, herkes senin çok bildiğini anlasın. Öyle mi?»

Bu kez, «Saçmaladığının farkında mısın?» diyerek boşaldı, «Yahu sen benimle dalga mı geçiyorsun yoksa seni kızdıracak bir şey yaptım da onun için mi böyle sitemli lâflar ediyorsun?»

«Saçmalamış olabilirim ama hiç de sitem etmedim.»

«Zaten hep bir yerlerden birilerinin özdeyişlerini alıp getirir, sözünü onun üzerine kurarsın.» diye suçlar gibi bir söz edince, «Kötü ya da yanlış bir şey yaptığımı sanmıyorum. Önceden keşfedilmiş olanı bir kez daha keşfetmenin gereği yok.» diyerek savunmamı destekledim.

Abdürrahim bir kez daha şaşırmıştı. «Bu dediğinin konuyla ne ilgisi var?» diyerek açıklama isteyince, «Şu ki, insan herkesin dediğine kulak vermeli ama az konuşmalı, herkesin düşündüğünü dinlemeli ama kendi yargılarını kendisi oluşturmalı.» dedim.

Bir yandan da bu sözü nereden çıkardığımı düşünüyordum.

«Ben de senin bu özdeyişini bir yanıma yazayım. Bakarsın bir gün bir yerde gerek olur, kullanırım.» diye dalga geçmeye kalkıştı.

Engelledim. «Bu benim özdeyişim falan değil... Hatta bir özdeyiş bile sayılmaz. Ben bunu bir yerde duymuştum. Nedense aklıma geliverdi.» dedim.

Abdürrahim, «O zaman ben sana bir özdeyiş söyleyeyim.» diye hamle sırasını aldı. Ben de ona fırsat verdim.

«Söyle!»

«Başkalarından bir şey öğrenmek ve dik kafalı olmamakla hiçbir akıllı adamın onuru azalmaz.»

Şöyle bir düşündüm.

«Doğru!» diyerek onayladıktan sonra, «Bildiğini bütünleyen, bilmediğini başka birinden öğrenen kişi, yanlış ve noksan olan bilgilerinin üzerinde bağnazlıkla diretmeyen kişi, daha çok onur ve saygınlık kazanır.» diye ekleyince, Abdürrahim «İşte bu senin sözün olsa gerek» dedi.

«Yanıldın» dedim, «Bu sözün sahibi Sofokles... Kaldı ki noksan bilgi insanı çoğu kez yanılgılara sürükler.»

Abdürrahim «Doğrudur.» deyince, «Bunu da Nietzsche söylemiş.» diye bir açıklama yapmam gerekti.

«İstersen ben de sana bir söz üreteyim.» deyip bir süre düşündü. O sırada ben «Tamam. Buldum» diyerek düşüncelerini bölmüş oldum.

«Ne buldun?»

«O sözün sahibini... Shakespeare'in oyunlarından birinde geçer. Neyse, ben senin düşünceni böldüm. Şimdi bekliyorum. Bakalım ne diyeceksin?»

Bir süre için ikimiz de sustuk.

Sonunda Abdürrahim, «Hayli sustuk ama biliyor musun ki susmasını bilen ve gerektiğinde susan insan erdemli insandır.» dedi.

«Bulduğun bu muydu?» diye yine sitemli bir tarzda sordum.

«Hayır, aslında hiçbir şey bulamadım.» dedi Abdürrahim, «O söz ağzımdan öylesine çıktı. İnsan zorla düşünce üretemez ki.»

«Buna bir diyesim yok ama şu "susmak" konusu gündeme gelince ben ister istemez Eski Mısır'da Hermetizmin beşiği olan tapınaklardaki geleneksel uygulamayı anımsadım.» dedim.

Abdürrahim, «Bak Hermetizmden söz edince akan sular durur. Diyalektik düşüncenin temelleri orada atılmıştır.» deyince, «Her şeyi dönüp dolaşıp diyalektiğe bağlayışın artık beni hiç rahatsız etmiyor. O yüzden, kendine özgü gerekçen her ne olursa olsun, Hermetizme önem verişine sevindim.» dedim.

Abdürrahim, «İyi de o eski tapınaklardaki geleneksel uygulama neydi?» diye ciddi bir tarzda sordu, «Şöyle bir çıtlat bakayım, anımsayabilecek miyim?»

«Hermetizmde rahipliğin birbirini izleyen çeşitli aşamaları varmış, biliyorsun. Bunlardan ilkine **"neozor"** denirmiş yani çıraklık dönemindeki rahip» diye başlamıştım ki, Abdürrahim, «Öyle denip denmediği tam olarak belli değil. Grekler öyle demiş.» diyerek düzeltti.

Aldırmayıp devam ettim. «Her neyse... Çıraklık dönemindeki bu rahip, -ona "rahip adayı" demek belki daha doğru olur- yıllarca ağzından tek bir söz bile çıkmadan çalışmak, hep suskun kalmak zorundaymış. Bu susuş hayli acı verici olurmuş.»

«Nedenmiş?»

«Çünkü rahip adayı çalışması sırasında edindiği bilgileri, bir yandan kendi düzeyinde olanlar ile paylaşmak, diğer yandan kendinden daha bilgili olanlara danışmak istermiş.»

«Bu duygusunu kim biliyormuş ki?»

«Sanki orada onların arasında yıllarca bulunmuş birisi anlatmış gibi aktarırlar ama mantıksız değil. İnsan elbette bildiklerini başkalarıyla paylaşmak eğilimini güder hatta bunu ister de... Fakat susması gerekliymiş. Öyle ki, kendinden sonra gelenlere de bunu öğütlemeliymiş.»

Önceki söyleşilerimizde dikkat ettiyseniz farkına varmışsınızdır: Abdürrahim'in bir sözü sonuna dek sabırla dinlediği pek enderdi. Yine öyle yaptı. «Özür dilerim, sözünü kestim ama şu "insanın bildiklerini paylaşmak eğilimi" konusu üzerinde sonra ayrıca bir konuşalım.» dedi.

Benim biraz ters baktığımı görünce, «Pardon!.. Devam et lütfen.» diyerek sustu.

«Bu arada rahip adayı öğrenmiş olduklarını haykırmak özlemi içinde çırpınır dururmuş. Bu bağlamdaki her girişiminde aldığı yanıt ise hep aynı olurmuş. Ona susmasını ve çalışmayı sürdürmesini öğütlerlermiş.»

«Bunları nereden öğrendin?»

«Birçok kitapta yazar.»

«Örneğin?»

«Örneğin Orhan Hançerlioğlu'nun ***"Düşünce Tarihi"*** adlı kitabında var.»

«Tamam. Şimdi hem anladım hem anımsadım.»

«Anımsadığını ben de anladım ama senin anladığın ne?»

«Geçenlerde lokalde bir programa gitmişsin ya!.. Onu Orhan Hançerlioğlu yönetiyormuş ya!.. Etkilenmişsin.»

«Olabilir… Yasak mı?»

«Ne münasebet. İyidir de… Kafalarımız uyuşur.»

Tamam. Diyalektik Materyalizm…

«Peki, devam et.» dedim.

«Hatta bir rahip adayı olmak isteyen kişinin ne gibi zorlu sınavlardan geçtiğini de uzun uzun anlatır. Buna sonunda gelir. Ancak orada sanırım Hermetizmin sözü pek geçmez de piramit demekle yetinir.»

«Ben de orasını anımsamıyorum ama eğer piramit demişse bu yanlış. Tapınak demek belki daha doğru.»

«Sen hiç Mısır'a gittin mi?»

«Hayır! Neden sordun?»

«Bu konuyu iyice anlayabilmek için gitmek, görmek gerek. Neyse, onu bir yana bırakalım. Sonra? »

«Yıllar sonra rahip adayı öğrenmiş olduklarını gözden geçirmeye girişince bildiklerinin öğrenilmesi gerekenlere oranla pek yetersiz kaldığını anlarmış. Önceleri haykırarak anlatmak istediği şeylerin birçoğunun da ya noksan ya da yanlış olduğunu fark edermiş. İşte o zaman susmanın erdemini kavrarmış.»

Abdürrahim, «Bir bakıma benim dediğime geldin. Bunun için bu kadar uzun boylu anlatıma, lâfı geveleyip dolaştırıp Mısır'a kadar götürüp getirmeye gerek yoktu. Dosdoğru söylesen de olurdu. Susmanın, susmayı bilmenin gereklerinden biri elbette alçak gönüllülükle bilgi edinmeyi sürdürmektir ama bu gereklilik sadece bu kadarla kalmaz.» diye konuya bir de yorum katınca, «O zaman oldu olacak sonrasını da sen anlat.» dedim.

Abdürrahim, «İyi de burası anlatmak için elverişli değil.» diye yakındı.

«Oturmayı öneren sendin.»

«Haklısın ama belim koptu. Daha rahat bir yer bulalım. Hem bir şeyler içerdik. Çay falan.»

İleride kahvehane gibi bir şey görünüyordu. Kalkıp oraya doğru yürüdük. Yürürken konuşamadık çünkü Abdürrahim bana zor yetişiyordu.

Saygı

Oturup çaylarımızı söyledikten sonra söze Abdürrahim başladı:

«Kleobulos diye birini hiç duydun mu?»

«Hayır! Duymuş olmam mı gerekiyor?»

«Dert değil! Eski Yunan bilgelerinden biri. Daha doğrusu bir ozan. Pek önemli bir kişi sayılmaz. Büyüklerinden, kendinden daha bilgili ve deneyimli olanlardan yararlanmak isteyen kişinin gevezelik etmekten sakınıp onlara saygı göstererek dinlemeyi bilmesi gerektiğini söylemiş.»

«Yani "Susmak, saygı göstermenin gereğidir" diyorsun.»

«Saygı göstermek, susmanın gereklerinden sadece biridir. Ancak bence bu saygı sadece büyüklere ya da bilgili ve deneyimli kişilere değil, ayırımsız herkese gösterilmelidir. Bir topluluk içinde herkesin özgürlüğü, söz hakkı bakımından eşitliği, düşünceye gösterilmesi gereken tolerans böyle bir saygıyı gerektirir.»

«O zaman sence susmak, yalnızca bilgisizliğin değil, bilgi yetersizliği ya da noksanlığını bilmenin de bir ürünüdür.» diye biraz daha üzerine gidince, bir süre için sustu çünkü garson çaylarımızı getirmişti.

O gidince, kaldığı yerden devam etti:

«Evet ama susmanın gereği ya da susmayı bilmek sadece bundan ileri gelmez.» diye bir açıklama yapmaya girişti, «Bilgi yetersizliğini bilmeyen bir kişi, gerekli gereksiz, zamanlı zamansız, yerli yersiz, bol bol konuşur, yazar çizer.»

«Bu bir yakınma mı?»

«Pek değil ama sen istersen öyle de kabul edebilirsin.»

«Devam et.»

«Oysa gerek bilgileriyle, gerek görgü ve deneyimleriyle gerekse düşünce evreninin genişliğiyle erdemlerini de birleştirip yetkinliğin doğrultusunda çok daha ileri bir aşamaya ulaşmış olan kişi, genellikle suskun kalmayı yeğler. Kaldı ki, çok konuşup bilgiçlik taslayan saygısızlardan olmamak için de susmayı bilmek gereklidir.»

Tam bir şey soracaktım ki, şunu ekledi: «Hani lokalde o çömezlerle bir arada olduğumuz, -keşke olmaz olaydık- o akşam var ya… İşte tastamına o akşamın ileri saatlerinde ben kendi kendime "Susmayı bilemedim. Oysa susmam gerekirdi." diye kızdım. Çünkü susmak aynı zamanda bir önlemdir.»

Önlem

Ne demek istediğini pek anlayamamıştım.

Anlattı: «İnsan çevresindekileri yeterince iyi tanımıyorsa; onların bilgi düzeyini, inançlarını, eğilimlerini çeşitli konulardaki görüş ve düşüncelerini bilmiyorsa, söylenenleri ne ölçüde anlayıp kavrayabileceklerini de bilemez. Dolayısıyla, onlara yeni ve değişik gelebilecek düşünce ve görüşleri ne denli toleransla karşılayabileceğini de bilemez. Bunları bilmeden kendi bilgi ve görüşlerini ortaya koyacak olursa bundan çok zarar görebilir.»

«Ne gibi?»

«En azından yadırganır. Yanlış anlaşılır. Kötülenebilir hatta hakkında birtakım ön yargıların oluşmasına kendisi çanak tutar.»

«O kadar mı?»

«Dahası da olabilir. Çevresindekilerin indinde aşırıya kaçmışsa, tepki bile görebilir. Bundan sonra ne yapsa, hatta ağzıyla kuş tutsa, hakkında oluşmuş bulunan olumsuz ön yargıyı gideremez.»

Kartal Adliyesi'ndeki olayı anımsadım. «Sen bilgisizliğin yaygın olduğu bir çevredeki bağnaz bir kişiden söz ediyorsun.» diyerek, bunun özel bir durum olup, genelleştirilemeyeceğini söyledim.

Abdürrahim ise, «Bunun için kişinin çevresindekilerin bilgisiz, kendisinin bağnaz olması gerekmez. Tutucu, inançlarına ve yaşam felsefelerine sıkı sıkıya bağlı kişilerin oluşturduğu bir çevre bunun için yeterlidir.» dedi.

«Burada söz ettiğin "susmak" kavramı sırf "konuşmamak" ile eş anlamlı değil herhalde?»

«Nasıl?.. Anlamadım.»

«Sanırım ben anlatamadım. Sen "susmak" derken sadece konuşmayı değil, bilgi, görüş ve düşünceleri yazıyla, çizgiyle, ne bileyim herhangi bir başka iletişim aracı kullanarak anlatmamayı da belirtmek istiyorsun, değil mi?»

«Elbette!»

«O zaman bu düşünce özgürlüğünün kısıtlanması anlamına gelmez mi?»

«Ne münasebet!.. İnsanın düşünce özgürlüğünü gelişigüzel değil, özen göstererek kullanması hatta gerekiyorsa, özgürlüğünden bilinçli olarak özveride bulunması anlamına gelir. Bu da bir erdem sayılır. Hem de az buz değil.»

Bir süre için ikimiz de sustuk.

Sessizliği bozan Abdürrahim oldu. «Neden sustun?»

«Susmanın gerektiğini söyledin ya…» dedim.

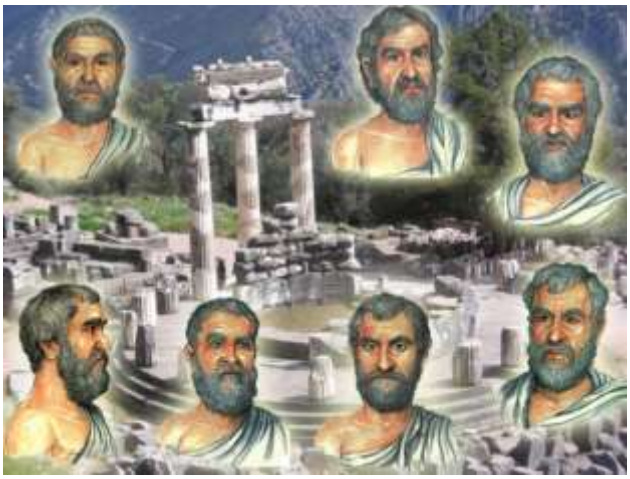
Gülüştük.

«Bias adlı birini tanıyor musun?» diye sordu.

Tanımıyordum. Bu adları da nereden çıkarıyordu?

Adı az duyulmuş olmakla birlikte Bias'ın "Antik Yunan'ın Yedi Bilgesi" olarak anılan düşünürlerden biri olduğunu belirtip öğrencilerine şöyle bir öğüt verdiğini söyledi:

"Önlemli olmayı sev. Eğer yoksulsan zenginleri eleştirme; meğer ki eleştirinde bir yarar bulunsun. Çabuk konuşmaktan sakın; çünkü bu deliliktir."

«Buradaki "çabuk konuşmak", herhalde "ne söyleyeceğini düşünmeden söylemek" ya da "ölçüp biçmeden gelişigüzel lâflar etmek "anlamına geliyor, değil mi?» dedim.

Abdürrahim «Sanırım.» diye yanıtladı.

Tarih boyunca düşüncelerini, bildiklerini ya da yaptığı araştırmalarla elde ettiği bulguları toplumları ile paylaşmaya kalkışmış olan birçok değerli insanın büyük acılara katlanmak zorunda kaldığını hatta bu uğurda yaşamını yitirenler bile olduğunu biliyordum. Sadece kendisine zarar vermekle kalmayıp çevresindeki birçok insanı tehlikeye sürüklemiş olanlar da vardı. Gerçi tüm bu değerli kişiler düşünce özgürlüğünün birer kahramanı sayılırdı, anı ve yapıtları tarihin övgü dolu sayfalarına geçmişti ama yaşadıkları dönemde bunu anlayabilen pek çıkmamıştı.

Bu değerli insanlardan kimisi bilgisizliğin yaygınlığı, kimisi bağnazlığın etkisi kimisi de anlatmış oldukları şeyler birtakım kişilerin bireysel ya da zümresel çıkarına aykırı düştüğü için suçlanmıştı.

Üstelik bu sadece bilgi yerine kör inançların egemen olduğu, bağnazlığın kol gezdiği ortamlarda görülmüş değildi. Düşünce özgürlüğünün olasıya gelişmiş olduğu Antik Yunan uygarlıklarında bile örnekleri vardı.

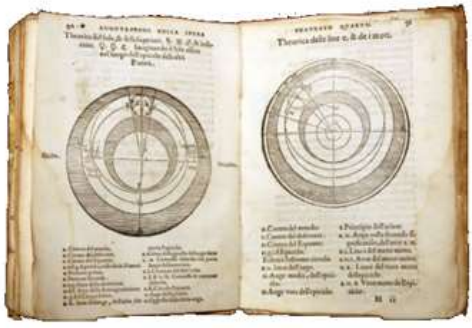
Atina'da M.Ö. 5. yüzyılda çıkarılmış olan "kutsal şeylere dil uzatma yasası"na karşın, halkın taptığı tanrılara inanmadığını açıkça söyleyen Anaksagoras, tanrıların var olduğunun salt akıl yolu ile bilinemeyeceğini kanıtlamaya uğraşan Protogoras, tiyatro tarihinde "trajedinin babası" olarak anılan ama Atina'da "din sapığı" olmakla suçlanmış Euripides bunlardan sadece birkaçıydı.

Eğer Antik Yunan'da gazete olsaydı, gazeteciler Sokrat'ı "çok tehlikeli bir adam" olarak nitelendirirdi. Ilımlı bir tutumu olan Aristofanes bile ***"Bulutlar"*** adlı komedisinde Sokrat'ı "dine aykırı yıkıcı düşüncelerin temsilcisi" olarak nitelemişti. Çok konuştuğu için 70 yaşına geldiğinde, "dinsizlik" ve "gençlerin ahlâkını bozmak" ile suçlanıp idam edilmişti.

Aradan yetmiş yıl geçtikten sonra, aynı yasa Aristoteles'i bile bulmuştu.

Kör inançlara saplanarak bilgisizliğe gömülmüş, bağnazlığa saplanmış, belli çevrelerin çıkarlarına araç edilmiş bir toplum, susmasını bilmeyen bir insanı acımasızca yargılıyor, suçlu bulup cezalandırıyordu.

Durum, özgürlüğün beşiği sayılmış olan Antik Yunan'da bile böyle olunca, Ortaçağda düşünce ve görüşlerini açıkça ortaya seren kişiler üzerinde kurulan baskı ve uygulanan acımasız işlemlerin gerekçesi daha kolay anlaşılıyordu. Batı dünyası için karanlık olan o bin yıllık dönem sona ererken filizlenen ve yaklaşık üç yüzyıl süren Rönesans akımı döneminde bile insanların susmak zorunda kalmadığı bir düzeye varılamamıştı.

Kopernik'in yasaklanmış kitabını yayımlamaya girişen Osiander, bu yapıtta anlatılanlar yüzünden kopacak kızılca kıyameti önceden kestirerek giriş bölümüne bir ek yapmıştı. Bu ekte, "dünyanın devinimi" ile ilgili anlatımların bir varsayımdan başka bir şey olmadığını yazarak, kendisini kurtarma yolunu tutmuştu.

16. yüzyılda bir İspanyol bilim adamı olan Servetus, Kudüs ve çevresinin "çorak ve berbat bir yer" olduğunu ileri süren bir Yunan coğrafyacısının sözlerini halka aktarınca, Kutsal Kitap ile çelişkiye düştüğü için yakılmıştı. Benzer nedenle İtalya'da onu 1600 yılında Giordiono Bruno, ardından Lucilio Vanini izlemişti.

Tüm bu kişiler insanlığa ışık tutmuştu. Ancak ellerinde sadece bir mum vardı ve onun verdiği ışık yetersiz kalmıştı.

Çoğu kitapta bu gibi adamlar, kendilerini büyük bir yüreklilikle ortaya atmış oldukları için övülüp yüceltiliyordu. Eğer bilgi, bulgu ve görüşlerini açıklamamış olsalardı, insanlığa böylesine katkıda bulunamamış olurlardı.

"Acaba tüm bu düşünürler ve bilginler düşündüklerini ya da yaptıkları araştırmalarda bulduklarını ulu orta açıklamaktan sakınarak kendilerine saklamış olsalardı, uzun vadede insanlığa daha yararlı olurlar mıydı?" diye düşünmekten kendimi alamadım.

Bu düşüncemi Abdürrahim'e açtığımda, «Pek sanmam.» dedi. «Eğer bilgi ve bulgularını, düşüncelerini bir kapalı toplum içinde sadece bunları anlayıp değerini bilecek olanlar ile paylaşmış olsalardı hem daha sağlam korunmalarını hem de paylaşımın bir yan ürünü olan "dayanışma" ile bilgilerinin daha da gelişmesini sağlamış olabilirlerdi.»

Günümüze daha yakın çağlarda, bildiğini söyleme özgürlüğü kuşkusuz arttı. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nin Connecticut eyaletinin 1818 yılında yayımlanmış olan anayasasında "Her yurttaş her konudaki düşüncelerini serbestçe konuşmak, yazmak ya da yaymak hakkına sahiptir." denmiş ama bununla kalınmayarak eklenmişti: "Ancak bu özgürlüğün kötüye kullanılmasından da sorumludur."

Yakın çağımızın ünlü düşünürlerinden **Bertrand Russell** şöyle diyor:

"Halk, kendi düşüncesine aykırı davranandan çok, kamuoyundan korkana karşı zorbalık eder. Yakın komşulardan çekinme eskiye göre pek azalmıştır ama onun yerine gazetelerin yazması korkusu çıkmıştır. Bu da Ortaçağdaki büyücü baskınları kadar dehşet vericidir. Aslında bu derdin tek çaresi kamuoyundaki toleransın artmasıdır.

Toleransın artması için ise mutluluğun tadını çıkaran kimselerin çoğalması, böylece en büyük zevkleri insan kardeşlerine acı çektirmek olan kişilerin sayıca azalmasıdır."

Demek ki, çağımızda özgürlüğün en geniş boyutta yaşandığı ileri sürülen Amerika Birleşik Devletleri'nde bile "susmak", bir "önlem" olma niteliğini günümüzde bile sürdürüyordu.

Abdürrahim haklıydı galiba.

Susmanın Sınırı

"Hani konuşmanın, yazıp çizmenin, anlatmanın bir sınırı olan yerinde ve zamanında "susmak" da gerekli hatta yararlı olduğuna göre, acaba susmanın da bir sınırı olmalı mı?" diye düşündüm.

Antik Yunan bilgelerinden Thales'in pek özlü bir sözü var: ***"Ölçülü ol."***

"Susmakta da ölçülü mü olmalı?"

Bu düşüncelerimi Abdrürrahim ile paylaşmak istedim.

«Hep susmak, hep dinlemek, hep izlemek, dolayısıyla hep öğrenmek ama bildiklerini ve öğrendiklerini başka kişilere aktarmamak bence olumlu bir tutum mudur?» diye sorduğumda, sorumu soruyla karşıladı: «Sen ne düşünüyorsun?»

«Herkes hep susacak, hep dinleyecek, hep okuyacak, hep izleyecek olursa, kim konuşacak, kim anlatacak, kim yazacak, kim gerçeklerin bilinmesi için bir şeyler yapacak?» deyip durunca, «Devam et. Sorunun yanıtını da ver.» dedi.

«Eğer böyle bir durağanlığın içine girilirse, insanlar sadece kendilerinden öncekilerin bilgi birikimine ve deneyimlerine bağlı kalır. Bu durum da hem bilimsel, hem kültürel hem de düşünsel bakımdan duraklamayı, sonra ağır ağır gerilemeyi, en sonunda bir çöküntüyü kaçınılmaz kılar.»

«Bu dediklerinin tarihte açık bir örneği var mı?»

«Bir değil, çok örneği var ama ben en çarpıcı olanından ya da beni en çok etkileyenden söz edeyim.» diye başladım, «Ortaçağdan bu yana geçmiş olan beş yüzyıldan uzun zaman bile skolastik düşünce yöntemini yeterince eskitemedi. Oysa o dönemin karanlığı insanın önünde bir ibret dersidir.

Ortaçağda tam bin yıl boyunca "kesinlikle doğru, hiçbir zaman değişmez ve değiştirilemez." diye benimsenmiş Aristoteles mantığına saplanılıp kalınmış. Kutsal Kitap ile çelişkili olan her görüş geçersiz sayılmış.

Sonrasında ne kadar zaman kazanılmış olursa olsun, Batı'da insanlığın evrimi yüzlerce yıllık gecikmeye uğratılmış bir kere… Ortaçağ sonrasında bile insanlar, üzerlerinde kurulan baskıyla susturulmuş.

İçinde bulunduğumuz çağda geçmişten örnek alarak ve senin dediğin gibi "Susmak yararlı ve gerekli bir önlemdir." deyip susmayı sürdürecek olurlarsa, alınacak sonuç pek farklı olmaz. Bence "susmayı bilmek" kadar "susmanın sınırını bilmek", gerektiğinde konuşmak, anlatmak zorunludur.»

«Dediğin gibi bir sınır olabilir mi?»

Bunu sorarken kullandığı ses tonundan aslında bana katıldığını ama beni söyletmek istediğini anlamıştım. Aldırmadım, düşündüğümü söyledim:

«Susmakta aşırılığa kaçmak, alçak gönüllülük olmaktan çıkar ve korkaklığa dönüşür. Korkaklık ise bencilliğin bir başka açıdan görüntüsüdür. Eğer kişide kör inançlara, yanlış görüşlere, yalan dolana, düzenbazlık ve bağnazlığa etkili bir biçimde yüklenme gücü varsa, bu gücü kullanması onun sosyal görevidir.»

Bir süre durakladıktan sonra, «Cemil Sena Ongun'dan bir özdeyiş daha söyleyebilir miyim?» diye sordum, ondan sık sız söz ettiğim için bıktırmış olabileceğimi düşünerek…

Abdürrahim «Ben şimdi sana "Hayır!" desem bile söyleyeceksin. Şu Cemil Sena'ya bayılıyorsun, değil mi?» dedi.

«Bayılırım, doğru... Çünkü adam bir Türk düşünürü ama evrensel boyutta geçerliliği olan çok önemli, çok yararlı, çok değerli şeyler söylemiş.»

«Bu kez ne söylemiş?»

«Alay mı ediyorsun?»

«Hayır, kesinlikle hayır!.. Yani "Bu kez hangi sözünü dile getireceksin?" demek istedim.»

«Diyor ki, "Bazı beyinler ağzı kapalı boş şişelere benzer. Bunların ne dışarıdan içlerine bir şey konulabilir ne de içlerinden bir şey çıkarılabilir" Ne dersin? Sence doğru mu yanlış mı?»

Abdürrahim işi şakaya vurdu.

«Şişenin tıpası çıkarılmadığı ya da çıkarılamadığı sürece doğru. Aslına bakarsan hüner şişeyi doldurmakta ya da boşaltmakta değil, tıpayı çıkarmakta. Bunu özenle, yavaş yavaş, usul usul yapmak gerekir. Öyle ki. ne tıpayı parçalayacaksın ne de şişeyi kıracaksın. Çünkü tıpa bir kez çıkarılıp işlevi yerine getirildikten sonra yine yerine konmalı. Böylece hem şişeye bir şey konulabilir hem de içinden bir şey çıkarılabilir.»

«Adamın özdeyişinin canına okudun.»

Abdürrahim, «Hayır!... Sadece geliştirdim» diyerek kendini savundu.

«Şöyle bir toparlayacağım, sonra yürüyüşümü tamamlamak istiyorum.» dedim, «Dediğin gibi, susmayı bilmek gereklidir ama hep suskun kalmak anlamına çekilmemelidir. Gerektiğince ve uyumlu ölçüde konuşup, yazıp çizip gereksiz ve sırasız sözlerden, yazılardan ve anlatımlardan sakınmayı becerebilmek olmalıdır. Gerek bilginin gerekse düşüncenin her zaman ve her yerde alçak gönüllülükle alınmasına karşılık, aynı bilgi ve düşüncenin her zaman ve her yerde gelişigüzel herkese aktarılmasından sakınılmalıdır.»

«Bravo!» dedi Abdürrahim, «Haydi yürüyüşüne çık. Ben burasını sevdim; biraz daha oturacağım.»

«Öyle bir "bravo" çektin ki, Rahmi gibi.» deyiverdim.

«Sahi Rahmi nerelerde?.. Epeydir görmüyorum. Sen görüyor musun?» diye sordu.

«Hayır, ben de çoktandır görmedim.» dedim, «İyi mi acaba?»

«Bir arayalım bakalım, ne yapıyor?»

«Sen onun yardımcısı değil miydin? İş yerinde görüşmüyor musunuz?»

«Seyrek olarak… Bizimki hayli büyük bir inşaat şantiyesi… birçok işin ayrı ayrı yapıldığı yerler var. O koskoca proje müdürü; hepsinden sorumlu, hepsini birden yönetiyor. Bakma aramızda böyle samimi bir hava içinde söyleşmemize. Şantiyede durum farklı… Orada gerçi tüm çalışanların babası gibidir ama yapılacak iş söz konusu olunca çok ciddidir. Başka yardımcıları da var. Hepimizin görevi, sorumluluğu ayrıdır. Birbirimizi göremediğimiz günler olur ama bu kez uzadı. O yüzden merak ettim.»

***

Abdürrahim ile söyleşmek çok iyi, çok güzeldi ama ben o gün daha önce başlamış olduğum yürüyüşü bitirmeye kararlıydım.

Ayrılırken, «Bugün bir ara etmiş olduğun bir söz dikkatimi çekti. Seninle o konuda da konuşmak, görüşlerini almak isterim.» dedim ama bunu söylerken yola düzülmüştüm bile.

Arkamdan «Hangi konu?» diye seslendi.

Ben de «Buluştuğumuzda söylerim.» diye karşılık verip, elimi sallayarak uzaklaştım.

“Sır saklamak” konusunu gündeme getirmek istiyordum.

Onu bu konuda nasıl olsa konuşturacağımı biliyordum.